

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Смолянська О. Ю., доцент; Борисова І. С., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті розкрито сутність поняття фінансового ринку. Узагальнено й уточнено трактування даної економічної категорії. Досліджено структуру та фінансові інструменти вітчизняного фінансового ринку. Проаналізовано стан та перспективи його розвитку. Розглянуто роль фінансового ринку у сучасній фінансовій системі України як механізму, що дозволяє перетворювати вільні фінансові кошти та заощадження в інвестиції, а також запобігає через надання фінансових послуг у торгівлі фінансовими інструментами натуралізації національного господарства, сприяє активізації діяльності економічних суб'єктів на ринкових засадах. Доведено, що фінансовий ринок є необхідним чинником економічного зростання та євроінтеграції національної економіки. Запропоновано шляхи удосконалення відносин між основними економічними суб'єктами вітчизняного фінансового ринку з метою підвищення його ефективності.

The article reveals the essence of the concept of financial market. Generalized and clarified the interpretation of the economic categories. Investigated structure and financial instruments of the domestic financial market. Analyzes the state and prospects of its development. The role of the financial market in the modern financial system of Ukraine as a mechanism that allows you to convert free financial funds and savings in investments, as well as prevents through provision of financial services to trade financial instruments naturalization national economies, promotes activization of economic actors on the market. It is proved that the financial market is a necessary factor for economic growth and European integration of the national economy. Suggested ways of improving the relations between the main economic agents in the domestic financial market in order to increase its effectiveness.

Постановка проблеми. Фінансова система в останнє десятиліття зазнає надзвичайно глибоких змін, що відбуваються в площині відносин між основними економічними суб'єктами та учасниками фінансових ринків. Основним фактором прискорення цих змін стала сучасна фінансово-економічна криза, яка ще більше загострила існуючі проблеми та підтвердила необхідність удосконалення існуючого механізму регулювання економіки. Все це зумовлює потребу більш глибокого дослідження науковцями внутрішніх складових стабілізації фінансової системи, особливо фінансового ринку як механізму акумуляції вільних фінансових ресурсів і заощаджень, та трансформації їх у інвестиції через різноманітні фінансові інструменти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання теорії і практики функціонування фінансових ринків та їх місця в національних фінансових системах досліджували зарубіжні вчені: Г. Александер, Г. Бірман, Д. Бейлі, Е. Долан, Л. Гітман, М. Джонк, У. Едвардес, Л. Крушвіц, Д. Маршалл, Ф. Мишкін, Д. Норткотт, А. Селіщев, А. Тейлор, У. Шарп, С. Шмідт, Ф. Фабоцці, А. Фельдман, В. Ковальов та інші дослідники.

Вагомий внесок у дослідження сучасних напрямків розвитку фінансового ринку зробили вітчизняні науковці: В. П. Александрова, О. І. Барановський, А. С. Глущенко, Т. Д. Косова, Н. М. Пантелєєва, Л. О. Примостка, В. М. Суторміна, В. М. Шелудько, І. О. Школьник та інші. Проте, з'ясування економічної сутності фінансового ринку та його місця і ролі у фінансовій системі залишаються недостатньо вивченими, тому вимагають подальшого дослідження та висвітлення.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення та поглиблення теоретико-концептуальних засад щодо виявлення сутнісних характеристик фінансового ринку, його економічної природи, структури та інструментів. Узагальнення та уточнення тлумачення даного поняття. Визначення його місця в фінансовій системі країни. Виявлення можливих шляхів удосконалення механізму фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більш глибокого та конструктивного дослідження фінансового ринку, насамперед, необхідно з'ясувати сутність самого поняття «фінансовий ринок», яке повинно розкривати його економічну природу. Слід зазначити, що в економічній літературі відсутня єдина концепція його тлумачення. У західних та українських і російських наукових джерелах існує розмаїття трактувань, іноді взаємозаперечливих, що свідчить про складність і маловивченість даної категорії. Розглянемо деякі з них, зокрема, відомий український фінансист Суторміна В. М. визначає фінансовий ринок як «економічний простір, на якому формуються і функціонують відносини між його учасниками з приводу купівлі-продажу фінансових фондів» [10]. Це визначення перекликається з наведеним в праці «Макроекономіка» американських науковців Е. Дж. Долана та Д. Е. Ліндсея: «фінансові ринки – це сукупність ринкових інститутів, що направляють потоки грошових коштів від власників заощаджень до позичальників» [3].

Російський економіст Красавіна Л. М. схиляється до думки, що «фінансовий ринок – це частина ринку позичкових капіталів, де переважно здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів, у тому числі в євровалютах, і включає світовий грошовий ринок, світовий ринок капіталів і світовий фінансовий ринок» [6].

Пересада А. А. дає досить вільне визначення, яке переважає і в західних науковців, ототожнюючи фінансовий ринок з інвестиційним: «фінансовий інвестиційний ринок капіталу – це місце, де громадяни й організації, які хочуть взяти гроші в борг, зустрічаються з тими, у кого є зайві гроші» [7].

Рязанова Н. С. трактує сутність фінансового ринку як «грошові відносини, що складаються в процесі купівлі-продажу фінансових активів під впливом попиту та пропозиції на позичковий капітал, рух якого втілюється в цінних паперах» [4].

Бланк І. А. зазначає, що «у найбільш загальному вигляді фінансовий ринок є ринком, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають різноманітні фінансові інструменти і фінансові послуги» [2].

На думку Опаріна В. М., фінансовий ринок «це сукупність обмінно-

перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності є ринком, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають різноманітні фінансові інструменти і фінансові послуги» [4].

Шелудько В.М., розглядаючи багатоаспектність економічної природи фінансового ринку, підкреслює: «фінансовий ринок являє собою систему економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів» [12].

Сутність категорії фінансового ринку В. П. Ходаківська визначає: «це саморегулююча система ринків, де концентрується попит і пропозиція на різні фінансові активи та послуги, що пов'язані з придбанням активів; це сфера економічних відносин між суб'єктами ринку в процесі формування та реалізації попиту і пропозиції фінансових активів» [11].

Отже, переважаючою є точка зору, в якій фінансовий ринок розглядається як економічні відносини, суб'єктами яких виступають держава, населення, виробничий сектор, а також фінансові посередники. Останні на стабільній, впорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку, від тих, які бажають передати в користування вільні фінансові ресурси, до тих, які в них мають потребу. Відносини, що розглядаються, виникають в певному економічному просторі, зі сформованою інформаційною, правовою, технічною, економічною, податковою інфраструктурою, яка постійно змінюється.

Методологічні підходи різних авторів зводяться до того, що фінансовий ринок – це складова фінансової системи, яка є:

- механізмом регулювання розподілу, перерозподілу та трансформації
- фінансових ресурсів і одночасно об'єкт регулювання;
- сферою прояву економічних відносин при розподілі доданої вартості
- та її реалізації шляхом обміну грошей на фінансові активи;
- сферою прояву економічних та правових відносин між продавцями і
- покупцями фінансових активів;
- сферою прояву економічних відносин між вартістю і споживчою вартістю фінансових інструментів та фінансових послуг.

Узагальнюючи вище приведені трактування, на наш погляд, найбільш повне визначення фінансового ринку у взаємозв'язку з його місцем у фінансовій системі слід сформулювати наступним чином: «фінансовий ринок є складовою фінансової системи, механізмом нагромадження, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів країни, що через фінансові інструменти забезпечує трансформацію заощаджень у інвестиційні ресурси, та об'єднує фінансові інститути, які направляють потоки грошових коштів від їх власників до позичальників».

Основною передумовою функціонування фінансового ринку є розбіжність між потребою у фінансових ресурсах економічних суб'єктів і джерелами задоволення цієї потреби. Фінансовий ринок – важлива забезпечуючи складова фінансової та економічної систем. Він виступає як

своєрідна надбудова, через яку координується діяльність усієї фінансової системи; канал сполучення через який здійснюється рух фінансових ресурсів; важливий складовий елемент ринкової економіки, що обумовлює функціонування інших сегментів національного ринку здійснюючи фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання [1].

Як було зазначено вище, в сучасній вітчизняній економічній літературі існує неоднозначність трактувань терміну «фінансовий ринок», які характеризують внутрішній зміст цього поняття, прослідковуються спроби підмінити «фінансовий ринок» поняттям «грошового» або «кредитного ринку», «ринку цінних паперів», «інвестиційного ринку». Все це ускладнює структурування фінансового ринку, яка дозволила б визначити місце кожного його структурного сегмента (грошового, валютного, фондового, кредитного, фінансових послуг тощо) в загальній ринковій фінансовій системі. Що в свою чергу вносить додаткові труднощі у спроби охарактеризувати основні етапи історичного генезису складових фінансового ринку, та прогнозування можливих сценаріїв їх подальшого розвитку [5].

Структура фінансового ринку – це його будова за певними ознаками: функціональною, інституціональною, сегментарною тощо. При характеристиці функціональної структури фінансового ринку основним критерієм виступає об'єкт відносин купівлі-продажу, таким чином, всю систему фінансових ринків можна представити ринком капіталу, який поділяють на ринок власних капіталів, де об'єктом купівлі-продажу є титули власності – пайові цінні папери (акції, корпоративні права, паї) і ринок позикових капіталів, який включає ринок довгострокових позикових капіталів (ринок облігацій та ринок середньо- та довгострокових банківських кредитів) і ринок грошей (міжбанківський, обліковий, валютний). Окрім цього, у вертикальному розрізі за цим самим критерієм можна виділити спотринок (ринок реального товару), та строковий ринок, де основними фінансовими інструментами є фінансові деривативи. Інституціональна структура фінансового ринку ґрунтується на особливостях функціонуючих на ньому суб'єктів, її утворюють інститути фондової та кредитної системи даної країни.

Фінансовий ринок може бути як повністю сегментований, так і повністю інтегрований. Якщо ринок повністю сегментований, інвестор з однієї країни не може вкласти кошти в цінні папери в іншій країні. При цьому, цінні папери одного ступеня ризику на різних ринках мають різну ставку доходу, що обумовлюється як сегментованістю ринків, так і різницею в курсах валют та відмінностями в системах оподаткування. В повністю інтегрованому ринку інвестор може інвестувати кошти будь-де і цінні папери одного ступеня ризику будуть забезпечувати інвестору однаковий рівень доходу. Сьогодні фінансові ризики різного рівня, а також ринки різних фінансових інструментів різною мірою інтегровані. Емітенти мають обмежені можливості щодо залучення дешевшого капіталу поза місцевим ринком, а інвестори – щодо вкладення коштів на ринках інших країн та на міжнародному ринку [4].

Сучасні інтеграційні процеси фінансових ринків зумовлюють наступні чинники:

- розвиток новітніх технологій, які забезпечують високу ефективність інформаційної інфраструктури фінансового ринку та системи розрахунків між учасниками ринку;
- концентрація діяльності учасників ринку у світових фінансових центрах;
- інституціоналізація фінансових ринків, збільшення частки інституційних учасників ринку (інвестиційних, страхових компаній, пенсійних фондів тощо);
- лібералізація фінансових ринків, тобто створення законодавства, що сприяє проникненню учасників ринку на фінансові ринки різних рівнів і стимулює їх активність [12].

Розвиток ефективно діючого фінансового ринку, здатного мобілізувати та перерозподіляти інвестиційні ресурси, є найважливішим завданням регулювання національної економіки. Вплив фінансового ринку на фінансовоекономічну ситуацію країни досить значний і тому постійно є в центрі уваги головних гілок влади – Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших владних структур. Враховуючи ту ситуацію, що фінансовий ринок в Україні останнім часом набирає більше обертів, виникає необхідність у чіткому регулюванні та контролі діяльності його учасників.

Слід зазначити, що держава, з одного боку, здійснює регулювання фінансового ринку, а, з іншого боку, є суб'єктом економічних відносин, що формуються на фінансовому ринку, оскільки держава може здійснити емісію державних цінних паперів, зокрема облігацій внутрішньої державної позики, та виходити із зазначеними цінними паперами на ринок з метою мобілізації необхідних фінансових ресурсів. В Україні безпосереднє регулювання фінансового ринку здійснюють: Національний банк України – регулювання грошового ринку; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – виконує функції регулювання ринків капіталу [8, 9].

На сучасному етапі розвитку фінансового ринку спостерігається прояв двох основних тенденцій – інтеграційної, виразником якої є концепція так званих «загальних фінансів», і дезінтеграційної, що ґрунтується на концепції спеціалізації (у розрізі фінансових продуктів або груп клієнтів) [5]. Зважаючи на це, забезпечення ефективного функціонування фінансового ринку, є однією з передумов усунення диспропорцій у фінансовій системі країни та забезпеченні тривалого економічного зростання. В зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно реалізувати ряд комплексних реформ, спрямованих на удосконалення функціонування насамперед фондового ринку та його інфраструктури, які повинні бути одними з центральних у комплексному реформуванні фінансового ринку в цілому.

Реформи повинні стосуватись, в першу чергу, розвитку інфраструктури ринків капіталу, зосередження укладення договорів купівлі-продажу цінних

паперів на фондових біржах та інших організаторах торгівлі цінними паперами, розбудови Національної депозитарної системи, удосконалення механізму захисту прав інвесторів та системи розкриття інформації на ринку цінних паперів, випуску та обігу фінансових інструментів. Все це повинно бути закріплено відповідними нормативними актами чинного законодавства.

Висновки. Фінансова система – це сукупність окремих ланок фінансів на всіх рівнях управління економікою. Їх єдність полягає в тому, що всі вони беруть участь у формуванні та використанні фінансових ресурсів, а їх головною метою є задоволення потреб як усього суспільства, так і його окремих суб'єктів. Разом з тим, ланки фінансової системи мають певні відмінності, які в основному відображають рівень управління, особливості та масштаби господарської діяльності окремих суб'єктів. Фінансовий ринок є органічною складовою ланкою фінансової системи тільки в умовах ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі-продажу. По суті, це інфраструктура фінансової системи, яка забезпечує функціонування перш за все базової ланки – фінансів суб'єктів господарювання.

Перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою фінансового ринку має певні часові обмеження і здійснюється на умовах платності та конкурентності. Фінансовий ринок значно впливає на ефективність, стійкість та еластичність фінансової системи. Він покликаний посилювати та поліпшувати мобілізацію і розподіл фінансових ресурсів, що сконцентровані в державних грошових фондах, у розпорядженні підприємницьких структур і у населення. По суті, фінансовий ринок у розподільчих і перерозподільчих процесах фінансових ресурсів виконує ті функції, які не може виконати жодна складова фінансової системи.

Фінансовий ринок – це фінансовий барометр економіки. Він ефективно працює при низьких темпах інфляції, стабільній економічній ситуації, узгодженій законодавчій базі, сприятливому політичному кліматі та збалансованості інтересів у суспільстві. Ці умови не завжди можливі навіть у економічно розвинутих державах, тому фінансові ринки найбільш чутливо реагують на зміни, що приводять до кризи, а це викликає ще радикальніший та економічно не завжди виправданий перерозподіл фінансових ресурсів як всередині країни, так і в міждержавних масштабах.

Проблемами фінансового ринку України, що знижують його ефективність є: недієва система захисту заощаджень громадян (що породжує недовіру населення до фінансових інститутів), непрозорість інформаційного середовища (обмежений доступ інвесторів до інформації про певні підприємства, які реалізують цінні папери), недостатній рівень професійних знань учасників фінансового ринку, нерозгалуженість інститутів фінансових посередників, неузгодженість чинного законодавства в сфері регулювання процесів на фінансовому ринку. Побудова реального й ефективного фінансового ринку потребує закладення в його основу певних принципів серед яких: вільний доступ до ринкової інформації і ринкових інструментів для всіх учасників фінансового ринку; прозорість ринку й реальний захист

інвесторів; ліквідність фінансових інструментів ринку; конкурентність та ефективність; відповідність міжнародним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 5 – 12.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: [учеб.] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т.1. – С. 185 – 259.
3. Доллан Э. Дж. Макроэкономика: [пер. с англ. Лукашевича В.] / Э. Дж. Доллан, Д. Е. Линдсей. – С-Пб., 1994. – с.401.
4. Еш С. М. Фінансовий ринок: [навч. посіб.] / С. М. Еш. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528с.
5. Косова Т. Д. Проблеми і перспективи розвитку фінансового ринку України. / Т. Д. Косова // Вісник економічної науки України – 2008. – № 2(14). – С. 88 – 92.
6. Красавина Л. М. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Л. М. Красавина. – М.: Финансы и статистика. – 1994. – 643 с.
7. Пересада А. А. Основы инвестиционной деятельности. / А. А. Пересада. – К.: Либра, 1994. – С. 16 –18.
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято ВР 20.08.2010. № 2664-14]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
9. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято ВР 23.02.2006 р. № 3480-4]/ – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
10. Суторміна В. М. Фінансовий ринок: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц] / В.М. Суторміна, Н.В. Дегтярьова. — Вид. 2-ге. — К.: КНЕУ, 2008. — 176 с.
11. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика : навч. посіб. / В. П. Ходаківська, В. В. Беляєва. – К. : ЦУЛ, 2002. – 616 с.
12. Шелудько В. М. Фінансовий ринок : навч. посібн. / В. М. Шелудько. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Знання-Прес, 2003. – 535 с.